

VU Research Portal

Regulating pesticide risk reduction

van der Grijp, N.M.

2008

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van der Grijp, N. M. (2008). *Regulating pesticide risk reduction: the practice and dynamics of legal pluralism*. [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam]. Vrije Universiteit.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Reguleren van risico's van bestrijdingsmiddelen: de praktijk en dynamiek van pluralisme van regelgeving (Nederlandse samenvatting)

De noodzaak tot beperking van risico's van bestrijdingsmiddelen

Vanwege hun toxische eigenschappen zijn synthetische bestrijdingsmiddelen in de afgelopen eeuw op steeds ruimere schaal toegepast in de landbouw om ziekten en plagen te bestrijden en daardoor grotere oogsten te bewerkstelligen. Diezelfde eigenschappen kunnen echter ook de reden zijn dat bestrijdingsmiddelen in de diverse stadia van hun levenscyclus schade veroorzaken aan mens en milieu. Zo treden tijdens de productie van bestrijdingsmiddelen locatie-specifieke emissies op naar het milieu en kunnen werknemers in chemische bedrijven en de bevolking in de nabijheid van deze locaties hieraan worden blootgesteld. Bovendien bestaat het risico van industriële ongevallen.

Tijdens de fase van het op de markt brengen van bestrijdingsmiddelen vinden emissies plaats bij transport en door uitloging vanuit opslagplaatsen. Dergelijke opslagplaatsen kunnen een aanzienlijk risico vormen voor de lokale bevolking, zeker in ontwikkelingslanden en de voormalige Oostbloklanden. Tijdens het gebruik van bestrijdingsmiddelen treden evenzeer emissies op doordat deze middelen nooit volledig efficiënt worden opgenomen door landbouwgewassen. Kleine, maar significante, hoeveelheden bestrijdingsmiddelen komen in het milieu terecht en veroorzaken, behalve vervuiling van bodem, water en lucht, ook indirecte negatieve effecten op biodiversiteit, klimaatomstandigheden en de ozonlaag. Daarnaast kunnen mensen die op landbouwbedrijven werken of daar dichtbij wonen gezondheidsschade oplopen als gevolg van blootstelling aan emissies van bestrijdingsmiddelen.

Tijdens de consumptie van voedingsmiddelen en drinkwater worden consumenten blootgesteld aan bestrijdingsmiddelenresiduen, die mogelijk chronische of acute gezondheidseffecten oorzaken. Ondanks de wetenschappelijke inspanningen op dit gebied wordt het debat over de mogelijke gezondheidseffecten van blootstelling nog steeds gekenmerkt door vele onzekerheden. Dergelijke onzekerheden betreffen onder meer het risico dat bestrijdingsmiddelen kanker veroorzaken, het hormoon- en voortplantingssysteem verstoren en schade veroorzaken aan het zenuwstelsel. In het algemeen is er een tekort aan betrouwbare gegevens over de lange-termijn consequenties van de blootstelling aan bestrijdingsmiddelenresiduen en de mogelijke 'cocktail' effecten van combinaties van meerdere stoffen. Kinderen worden in dit verband gezien als het meest kwetsbaar, omdat zij nog in de groei zijn en aan relatief grotere doses worden blootgesteld dan volwassenen.

De onderzoeksdoelen en vraagstelling

Met deze studie is beoogd om een bijdrage te leveren aan de discussie over het beperken van risico's van bestrijdingsmiddelen. Daartoe zijn verschillende vormen van regulering van statelijke en niet-statelijke actoren onderzocht die erop zijn gericht om deze risico's te verminderen en een transitie te stimuleren naar de productie van veilige en duurzame voedingsmiddelen. Meer specifiek heeft deze studie de volgende doelen:

- Het identificeren, analyseren, en beoordelen van vormen van regulering door statelijke en niet-statelijke actoren gericht op het beperken van de risico's van bestrijdingsmiddelen;
- Het analyseren van de wisselwerking tussen de verschillende vormen van regelgeving, en
- Het construeren van het resulterende patroon van regelgeving en het identificeren van opties ter verbetering.

Op basis van deze doelen is de volgende overkoepelende onderzoeksvraag geformuleerd:
Hoe wordt de beperking van bestrijdingsmiddelen gereguleerd, gezien vanuit het perspectief van pluralisme van regelgeving en duurzame ontwikkeling, en wat zijn de opties ter verbetering?

Het concept van pluralisme van regelgeving en de toepassing

De theoretische benadering van deze studie is gebaseerd op het concept van pluralisme van regelgeving dat de grenzen van het recht oprekt in reactie op de nieuwe vormen van maatschappelijke sturing waarin niet-statelijke actoren een prominente regulerende rol vervullen. Dit concept erkent verschillende soorten van normatieve activiteit zonder een verschil te maken naar bron en betrokken actoren. De consequentie daarvan is dat verschillende normatieve benaderingen op een zelfde niveau worden geacht te opereren, waardoor het meer voor de hand liggend is om aandacht te besteden aan de onderlinge wisselwerking. Hierdoor biedt het concept van pluralisme van regelgeving een dynamisch perspectief en diepgang aan de analyse van processen van regulering.

Om het concept toe te kunnen passen op het concrete onderwerp van de beperking van risico's van bestrijdingsmiddelen is in de studie een onderzoeksbenadering uitgewerkt, bestaande uit vijf stappen: 1) afbakening van het onderwerp en identificering van de regulerende actoren, 2) beschrijving van de systemen van regels die door de betreffende actoren zijn gecreëerd en in stand worden gehouden, 3) beoordeling van systemen van regels op basis van criteria ontleend aan het concept van duurzame ontwikkeling, te weten effectiviteit, inclusiviteit en rechtvaardigheid, 4) analyse van de wisselwerking tussen systemen van regels, en 5) constructie van het resulterende patroon van regelgeving en identificeren van opties ter verbetering.

Daarnaast is in de studie de praktijk van pluralisme van regelgeving verkend door het uitwerken van twee verschillende case studies. De eerste case studie beschrijft de ontwikkeling van het recht en beleid inzake bestrijdingsmiddelen in Nederland vanuit het perspectief van een nationale overheid die in toenemende mate met Europese en private regulering wordt geconfronteerd. De tweede case studie legt aan de hand van de tomaten uit welk effect pluralisme van regelgeving heeft op agrarische producenten doordat de condities voor productie en handel worden beïnvloed.

De componenten van pluralisme van regelgeving

De studie is gericht op een selectie van systemen van regels die zijn geïdentificeerd als de belangrijkste componenten van het complex van regels voor het beperken van de risico's van bestrijdingsmiddelen. De belangrijkste componenten van de multilaterale benadering

zijn: de FAO Internationale gedragscode voor de distributie en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen (1985), het Verdrag van Rotterdam inzake de toepassing van de procedure met betrekking tot voorafgaande geïnformeerde toestemming ten aanzien van bepaalde gevaarlijke chemische stoffen en pesticiden in de internationale handel (1998), en het Verdrag van Stockholm inzake persistente organische verontreinigende stoffen (2001). De belangrijkste componenten van de Europese benadering zijn: Richtlijn 91/414 betreffende het op de markt brengen van gewasbeschermingsmiddelen, Verordening No 396/2005 tot vaststelling van maximumgehalten aan bestrijdingsmiddelenresiduen in of op levensmiddelen en diervoeders van plantaardige en dierlijke oorsprong, en het voorstel voor een richtlijn tot vaststelling van een kader voor communautaire actie ter verwezenlijking van een duurzaam gebruik van pesticiden. De belangrijkste componenten van de transnationale benadering zijn: het IFOAM biologische garantiesysteem en het GlobalGAP programma voor groente en fruit.

Het patroon van regelgeving en de rolverdeling tussen statelijke en niet-statale actoren

De integratie van de verschillende onderdelen van de analyse maakt duidelijk dat het patroon van regelgeving inzake het beperken van risico's van bestrijdingsmiddelen in de afgelopen jaren steeds gevarieerder en ingewikkelder is geworden. Wat betreft de rolverdeling in reguleringsprocessen blijkt dat er een toenemende betrokkenheid van niet-statale actoren is in zowel het publieke als het private domein. Verder laat de analyse zien dat de relaties tussen de verschillende actoren steeds dynamischer zijn geworden en dat zij elkaars normatieve en procedurele regels in toenemende mate beïnvloeden.

De grotere betrokkenheid van niet-statale actoren vindt zijn weerslag in een sterkere nadruk op de ontwikkeling van private regulering, met inbegrip van zelfregulering, één-actor regulering en multi-actor regulering. De opkomst van private regulering, en met name van de transnationale vormen waarin één actor een dominante rol heeft, roept vragen op over de procedurele waarborgen en de beschikbare mechanismen voor conflictoplossing. Dergelijke waarborgen kunnen niet worden aangetroffen in specifieke wetgeving die voor dit doel is vastgesteld, maar zijn verspreid over verschillende bronnen. Verscheidene wetenschappers van internationaal recht en internationale betrekkingen hebben er echter op gewezen dat zich momenteel een mondiaal administratief recht ontwikkelt, gestoeld op principes die beogen recht te doen aan de belangen van de bij private regulering betrokken actoren. Tot dusverre zijn deze principes vrij impliciet en het is onduidelijk of zij kunnen worden ingeroepen voor een rechterlijke instantie.

In samenhang met het feit dat niet-statale actoren in toenemende mate een regulerende rol zijn gaan spelen kan worden geconcludeerd dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden van hiërarchische naar niet-hiërarchische sturingsvormen die zijn gebaseerd op marktmechanismen en het zoeken naar consensus. De scheidingslijn tussen de verschillende sturingsvormen is echter in de praktijk minder scherp dan het onderscheid suggereert. Zoals deze studie heeft laten zien vindt private regulering in toenemende mate plaats binnen de driehoek van hiërarchie, markt en consensus. Deze

constatering is zeker relevant in een situatie van asymmetrische verhoudingen waarin de regulerende partij de gereguleerde overheerst op basis van economische macht, en als gevolg daarvan een situatie is ontstaan van feitelijke hiërarchie. Deze laatste vorm van regulering kan daarom als ‘harde’ zachte regulering worden gekenschetst aangezien de regels in juridische zin niet bindend zijn maar wel een hoge mate van feitelijke binding blijken te hebben.

Het patroon van regelgeving en duurzaamheid

Vanuit de optiek van duurzaamheid is uit de analyse gebleken dat de regelgeving inzake het beperken van risico's van bestrijdingsmiddelen in de afgelopen jaren steeds meer uiteenlopende belangen en doelen is gaan dienen. Terwijl de aanvankelijke focus vrijwel uitsluitend was gericht op de bescherming van de eigen nationale landbouw tegen ziekten en plagen uit andere landen en daarmee op een vergroting van de nationale agrarische productie is de nadruk vervolgens verschoven in de richting van internationale economische belangen, zoals de harmonisering van de markt voor bestrijdingsmiddelen, de bevordering van de handel in landbouwproducten, en het stimuleren van de werkgelegenheid in de chemische industrie. Tegelijkertijd zijn doelstellingen van bescherming van mens en milieu meer op de voorgrond getreden.

De consequentie van meerdere, vaak tegenstrijdige, belangen en doelen is dat zij tegen elkaar moeten worden afgewogen in besluitvormingsprocessen. Deze studie heeft laten zien dat statelijke actoren in de afgelopen jaren moeilijkheden hebben ondervonden bij het vinden van een balans tussen die belangen en doelen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat beslissingen betreffende de doelen van wetgeving en hun interpretatie vaak controversieel zijn en de definiëring van cruciale concepten wordt uitgesteld, zoals de case studie over Nederland laat zien, maar ook naar voren komt uit de gang van zaken rond de Europese regelgeving inzake bestrijdingsmiddelen, de FAO Gedragscode en het Verdrag van Rotterdam. In reactie op deze verlamming van statelijke actoren hebben niet-statale actoren in toenemende mate het initiatief tot regulering overgenomen met het argument dat zij beter in staat zouden zijn om uiteenlopende belangen met elkaar te verzoenen. In hun nieuwe rol maken zij er aanspraak op te functioneren als ‘aanjagers van verandering’ in het transitieproces naar veilige en duurzame voedingsmiddelen.

Tot dusverre is de bescherming van de gezondheid van consumenten de belangrijkste aanleiding geweest voor niet-statale actoren om regels tot stand te brengen die zijn gericht op het beperken van risico's van bestrijdingsmiddelen. Overwegingen over het milieu en de gezondheid van werknemers hebben een secundaire prioriteit gehad. Voor de nabije toekomst kan worden verwacht dat de gezondheid van consumenten een hoge prioriteit zal houden, aangezien regelmatig nieuwe wetenschappelijke inzichten worden gepubliceerd, bijvoorbeeld over hormoonverstorende stoffen en stoffen die de ziekte van Parkinson zouden kunnen teweegbrengen. In dit verband is het van belang dat de doelstelling van bescherming van de gezondheid van consumenten in sommige opzichten instrumenteel kan zijn bij het beperken van risico's van bestrijdingsmiddelen voor het milieu en de gezondheid van werknemers, maar dat dit niet noodzakelijkerwijs het geval hoeft te zijn.

In vrijwel alle stadia van de levenscyclus van bestrijdingsmiddelen heeft een verschuiving plaatsgevonden naar een grotere betrokkenheid van niet-statelijke actoren. Statelijke actoren hebben zich tot dusverre geconcentreerd op de stadia van het op de markt brengen en de residuen, terwijl niet-statelijke actoren zich vooral hebben gericht op het gebruik en de residuen. Als gevolg daarvan is de dichtheid aan regels inzake residuen relatief hoog, hetgeen vanuit het gezichtspunt van efficiëntie averechts werkt, omdat in het algemeen kan worden gesteld dat hoe verder de ingreep plaats vindt in de levenscyclus van bestrijdingsmiddelen, des te hoger de kosten zijn van controle en handhaving.

Vergelijkenderwijs is het patroon van regelgeving en de dichtheid van regels in het stadium van productie het minst veranderd en wordt dan ook nog steeds voornamelijk bepaald door statelijke actoren. De ervaringen met persistente organische verontreinigende stoffen hebben laten zien dat het vele jaren kan duren voordat zelfs de meest gevaarlijke stoffen zijn geëlimineerd. In dit verband is het belangrijk te realiseren dat zolang een stof wordt geproduceerd, deze altijd opnieuw een herintrede in de markt kan doen. Het is daarom een belangrijke mijlpaal dat het Verdrag van Stockholm eindelijk de mogelijkheid heeft verschaft om de meest gevaarlijke stoffen uit te bannen door de productie, het op de markt brengen en het gebruik ervan te verbieden.

Het huidige patroon van regelgeving wijst erop dat een gebrek aan regulering van de productie van bestrijdingsmiddelen op internationaal niveau leidt tot compensatie op regionaal en nationaal niveau door het reguleren van het op de markt brengen, het gebruik en de residuen van bestrijdingsmiddelen. Dit betekent dat de regulering van deze stadia in de levenscyclus in feite functioneert als een substituut voor een mondiaal productieverbod en leidt tot ongelijke niveaus van bescherming van mens en milieu wereldwijd.

Met het oog op de effectiviteit van het complex aan regels kan worden geconcludeerd dat de gecombineerde benaderingen van statelijke en niet-statelijke actoren een impuls hebben gegeven tot een beperking van de risico's voor mens en milieu in de verschillende stadia van de levenscyclus van bestrijdingsmiddelen. Bovendien komt uit de studie naar voren dat de wisselwerking tussen verschillende vormen van regulering de integratie van de bescherming van mens en milieu heeft versterkt. Het valt met name op dat de opkomst van private regulering heeft geholpen om een gunstig klimaat te creëren voor een transitie naar meer duurzame vormen van landbouw. De voorbeelden van het IFOAM biologische garantiesysteem en het GlobalGAP programma voor groente en fruit hebben laten zien, dat dergelijke regulering zeker een impuls kan geven aan agrarische producenten om hun productiemethoden op een positieve manier te veranderen.

Ondanks de genoemde ontwikkelingen is de vooruitgang mondiaal gezien echter beperkt. De ervaringen van de afgelopen jaren laten zien dat de risico's van bestrijdingsmiddelen voor mens en milieu moeilijk zijn te controleren en dat een adequaat niveau van bescherming niet gelijkelijk wordt gedeeld in alle landen en door alle burgers. Het huidige patroon van regelgeving bevoorrecht met name de bescherming van mens en milieu in ontwikkelde landen, maar is minder effectief voor ontwikkelingslanden en

voormalige Oostbloklanden. Ondanks de ontwikkeling van minder schadelijke bestrijdingsmiddelen door technologische innovatie is bijvoorbeeld het gebruik van oudere stoffen uit de hoogste gevaarklassen volgens de WHO nog steeds gebruikelijk in armere landen met een minder strikt toelatings- en handhavingsregime. Ter verbetering van de effectiviteit van het complex aan regels is er daarom extra aandacht nodig voor de adequaatheid van de regelgeving.

Met het oog op de inclusiviteit van het complex aan regels kan worden geconcludeerd dat de participatie van niet-statelijke actoren bij het maken, implementeren en handhaven van regels enorm is uitgebreid, maar dat de mogelijkheden tot het geven van een zinvolle inbreng niet gelijkelijk zijn verdeeld tussen de verschillende actoren. Hierbij moet tevens de kanttekening worden gemaakt dat een toegenomen inclusiviteit niet automatisch leidt tot betere beslissingen en nakoming. Ter verbetering van de inclusiviteit van het complex aan regels is er daarom extra aandacht nodig voor de kwaliteit van participatieve processen.

Met het oog op de rechtvaardigheid van het complex aan regels kan worden geconcludeerd dat de toename van private regulering ertoe heeft geleid dat zich voor sommige groepen van agrarische producenten nieuwe mogelijkheden tot vermarkten voordoen, terwijl er voor andere groepen handelsbarrières ontstaan. Dit hangt van een grote verscheidenheid van, veelal nationale, factoren af, zoals de institutionele infrastructuur, gekwalificeerde laboratoria, geschoold personeel, concurrentieverhoudingen, en de kosten van arbeid en kapitaal. In het algemeen kan echter worden gesteld dat de positieve effecten van private regulering vooral worden ondervonden door grotere producenten en de negatieve door de kleinere. Gezien het risico van een toenemende marginalisering van deze laatste groep is het in dit verband verontrustend dat de WTO verdragen niet zijn toegesneden op transnationale regulering omdat de handelsregels zijn geadresseerd aan nationale regeringen die relatief machteloos zijn ten opzichte van grensoverstijgende regulering door niet-statelijke actoren. Daarom opereren dergelijke programma's in meer of mindere mate in een juridisch vacuüm. Ter verbetering van de rechtvaardigheid van het complex van regels is er daarom extra aandacht nodig voor de concurrentieverhoudingen en met name de positie van kleine agrarische producenten.

De contouren van een normatief en procedureel kader

Tijdens de Wereldtop voor Duurzame Ontwikkeling in Johannesburg in 2002 is afgesproken om uiterlijk in 2020 verantwoord om te gaan met chemische stoffen waaronder bestrijdingsmiddelen. Om deze doelstelling tijdig te bereiken, is het nodig om het normatieve en procedurele kader voor de beperking van risico's van bestrijdingsmiddelen te versterken. In het bijzonder zou de nadruk moeten liggen op de regie in reguleringsprocessen, de adequaatheid van regels, de kwaliteit van participatie, en de positie van kleine agrarische producenten.

Ter verduidelijking van de regie in reguleringsprocessen zou de huidige rolverdeling tussen statelijke en niet-statelijke actoren moeten worden heroverwogen. Vanwege de beperkingen van private regulering is het nodig dat statelijke actoren de eerste

verantwoordelijkheid voor regulering terugnemen en een langere termijn visie ontwikkelen over strategieën voor het beperken van risico's van bestrijdingsmiddelen. Daarnaast verdient het aanbeveling dat statelijke actoren hun sturende en coördinerende bevoegdheden versterken en de wetgeving inzake mededinging en concurrentieverhoudingen strikter toepassen.

Tegelijkertijd kunnen statelijke actoren profijt hebben van de initiatieven die door niet-statelijke actoren zijn ontwikkeld. Het naast elkaar bestaan van statelijke en niet-statelijke benaderingen zou het ideale uitgangspunt kunnen zijn voor het ontwikkelen van een 'slimme' mix van instrumenten die agrarische producenten kunnen helpen bij het maken van een transitie naar een veilige en duurzame landbouw. Als onderdeel van die slimme mix zouden niet-statelijke actoren kunnen bijdragen aan een beperking van risico's van bestrijdingsmiddelen door het ontwikkelen van concurrerende initiatieven die bij voorkeur zijn gebaseerd op een multi-actor benadering.

Ter verbetering van de adequaatheid van regels is het nodig dat het normatieve kader voor de het beperken van risico's van bestrijdingsmiddelen verder wordt ontwikkeld om het meer ambitieus, omvattend en samenhangend te maken. Het belangrijkste argument om dit onderwerp zoveel mogelijk op internationaal niveau aan te pakken is dat daarmee de harmonisering is gebaat, niet alleen in de zin van handelskansen maar ook in relatie tot de bescherming van mens en milieu gezondheid. De FAO Gedragscode kan bij het ontwikkelen van dit kader als uitgangspunt dienen, aangezien deze in principe alle stadia in de levenscyclus van bestrijdingsmiddelen omvat en op alle bestrijdingsmiddelen is gericht. Een dergelijk kader zou op zijn minst de volgende elementen moeten bevatten:

- Productie: Het uitbannen van stoffen die behoren tot de WHO gevaarklassen van uiterst gevaarlijk (IA), hoogst gevaarlijk (IB), matig gevaarlijk (II) en, voorzover mogelijk, beperkt gevaarlijk (III).
- Op de markt brengen: Het strikt toepassen van de beginselen van voorzorg en substitutie tijdens de toelatingsprocedure van bestrijdingsmiddelen.
- Gebruik:
 - Het geven van een hoge prioriteit aan de uitwerking van internationale richtlijnen voor geïntegreerde ziektebestrijding en de implementatie ervan.
 - Het ontwikkelen van internationale definities en richtlijnen voor agrarische productiemethoden die zijn gericht op een hoger niveau van integratie.
 - Het toepassen van het beginsel van de vervuiler betaalt, bijvoorbeeld door een heffing in te stellen op de productie, het op de markt brengen en/of gebruik van patentloze bestrijdingsmiddelen en de opbrengsten te gebruiken voor het stimuleren van geïntegreerde productiemethoden.
 - Het stimuleren van niet-statelijke actoren om programma's te ontwikkelen die bij voorkeur zijn gebaseerd op multi-actor benaderingen.
- Residuen: Het formuleren van geaggregeerde maximumgehalten van residuen van bestrijdingsmiddelen en het uiteindelijke doel van residu-vrije voedingsmiddelen.

Ter verbetering van de kwaliteit van participatie is het nodig om minimum criteria voor participatieve processen te ontwikkelen die onder meer het volgende inhouden: a) de

betrokken actoren moeten op een evenwichtige manier in het besluitvormingsproces zijn vertegenwoordigd, b) de benodigde procedurele voorschriften moeten tot stand zijn gebracht, c) de wijze van uitwisseling van argumenten moet voldoen aan een bepaalde kwaliteitsnorm voor beraadslaging. Aanhakend bij bestaande initiatieven zijn er verschillende opties om dergelijke criteria vast te leggen: 1) de aanpassing van de beginselen van het internationale recht van duurzame ontwikkeling en in het bijzonder van het beginsel van participatie, zoals deze zijn opgenomen in de Rio Verklaring en de ILA New Delhi Verklaring, 2) de formulering van criteria van goede reguleringspraktijken, hetgeen neerkomt op een verdere uitwerking van het TBT Verdrag en met name de bijbehorende Code van Goede Praktijken, en 3) de opstelling van een gedragscode voor participatieve processen die is gericht op het verbeteren en harmoniseren van reguleringsprocessen van niet-statelijke actoren.

Ter verbetering van de positie van kleine agrarische producenten is het nodig om de implementatie van het beginsel van gemeenschappelijke doch gedifferentieerde verantwoordelijkheden uit het internationale recht meer nadruk te geven. Die versterkte implementatie zou in de context van ontwikkelde en ontwikkelingslanden op zijn minst het volgende moeten inhouden: a) het meer gelijkelijk delen van kennis en informatie; b) het meer rijkelijk verschaffen van technische en financiële assistentie, en c) het tot stand brengen van strengere regels over mondiale concurrentieverhoudingen. Het is echter belangrijk om te realiseren dat het onderscheid tussen ontwikkelde en ontwikkelingslanden wellicht aan relevantie verliest op dit terrein, aangezien multinationale bedrijven in toenemende mate zich richten op agrarische productie voor exportdoeleinden, in zowel ontwikkelde als ontwikkelingslanden. Dit betekent dat het belangrijkste onderscheidende criterium de eigendomsstructuur is van agrarische bedrijven in plaats van geografische locatie, hetgeen opnieuw een argument is voor striktere regulering van concurrentieverhoudingen op internationaal niveau.

Slotopmerkingen

In deze studie is naar de veranderingen gekeken die plaats vinden in de verhoudingen tussen statelijke en niet-statelijke actoren op het gebied van regulering van risico's van bestrijdingsmiddelen. Vergelijkbare verschijnselen kunnen worden waargenomen op andere terreinen. In het algemeen kan worden gesteld dat het toenemende pluralisme van regelgeving kan worden beschouwd als een uitdrukking van de globalisering van het recht. In de nieuwe situatie zijn de regels afkomstig van niet-statelijke actoren in toenemende mate een middel om economische macht te verkrijgen en te behouden. Mede daarom is het contraproductief om in reactie op de huidige explosie van regels lukraak nieuwe lagen van regels te creëren. De voorkeur voor de langere termijn is een omvattend raamwerk op internationaal niveau dat sterker is gebaseerd op waarden van rechtvaardigheid, duurzaamheid en rentmeesterschap.